

Bodelning efter dödsfall

Svar på kritik

Av regeringsrådet Lars Tottie

Mitt inlägg i SN 1982 s 484 ff — vilket Göran Englund berör i sin uppsats ”Bodelning efter dödsfall” — hade begränsade syften. Inlägget var närmast föranlett av en artikel av Stig Olsson i SN 1982 s 329 ff och därför i hög grad styrt av vad som där hade sagts. Vidare avsåg jag att yttra mig bara om den civilrättsliga bakgrunden, vilket även framgick av underrubriken till mitt inlägg.

Stig Olsson såg en avgörande skillnad mellan å ena sidan bodelning i anledning av skilsmässa och å den andra bodelning i anledning av dödsfall. Han ville dra en gräns mellan benefika transaktioner ”inter vivos” och förfoganden av det slaget ” i samband med dödsfall”.¹ Däremot såg Olsson ingen anledning att göra skillnad mellan bodelningsfallen beroende på om byggmästaren hade avlidit eller om han var den efterlevande. Eftersom jag i min tur såg en klar skillnad mellan de båda senare fallen i civilrättsligt hänseende, skillnader som enligt min åsikt talade emot en hel del av den framförda kritiken, inriktade jag min argumentering på de båda dödsfallssituationerna. Jag förde inte resonemanget längre än jag bedömde nödvändigt för att förklara varför civilrättens regler inte nödvändiggjorde en likabehandling av dessa två situationer utan enligt min mening tvärtom gav anledning till särbehandling. Den skatterättsliga sidan av saken visste jag att Hans Bylin ämnade behandla (SN 1982 s 442 ff). Dessutom ville jag då, som nu, undvika att gå in i en offentlig polemik om den närmare innebörden och betydelsen av ett avgörande som jag själv deltagit i.

När nu Göran Englund glädjande nog vill föra debatten vidare, ser jag att han är kritisk mot min skildring av den civilrättsliga bakgrunden. Hans argumentering sker med utgångspunkt i centrala äktenskapsrättsliga regler, varför ett bemötande av kritiken måste få en bredare uppläggning än som skedde i mitt föregående inlägg. Våra åsikter går tydligen inte isär när det gäller den situationen att det är byggmästaren som har avlidit först. Där sker genast vid dödsfallet en ägarväxling. Det blir först dödsbodelägarna som gemensamt i dödsboets form får förvalta den avlidnes egendom, innan denna genom ett arvskifte kan delas upp på de till egendomen berättigade. Arvskiftet förutsät-

ter att en bodelning har ägt rum. Genom bodelningen avgörs det om byggmästarens efterlevande hustru skall erhålla egendom från boet eller om hon tvärtom skall överlämna egendom till detta. Först genom bodelningen blir det avgjort hur stor kvarlåtenskapen är efter byggmästaren. Bodelningen utgör således från arvingarnas synpunkt ett led i boudredningen och ett nödvändigt sådant om skifte skall ske.

Om jag fattat Englund rätt vill han se med samma ögon på den situation som inträder om byggmästarens hustru avlider. Enligt Englund kan det civilrättsligt sett hävdas att den efterlevande byggmästaren genast vid dödsfallet förlorar äganderätten till sin egendom, som av honom fortsättningsvis blott förvaltas, och att det samlade giftorättsgodset bildar "något slag av samfällad egendoms massa". Vid bodelningen skulle byggmästaren befinna sig i samma läge som hustruns arvingar. Den av Englund önskade skatterättsliga likabehandlingen av de båda dödsfallssituationerna får på så sätt sin civilrättsliga legitimitet.

Jag håller med Englund om att äganderätt är en vag term och medger gärna att min framställning i SN 1982 kan kompletteras på väsentliga punkter. Jag bedömde det då tillräckligt för mina syften att begagna termen äganderätt som en enkel sammanfattning på efterlevande makes befogenheter fram till bodelningen. Englunds kritik visar behovet av en mer omsorgsfull analys.

Allmänt om GB och lagberedningens förslag

I mitt förra inlägg redogjorde jag kortfattat för bakgrunden till lagberedningens förslag och det huvudsakliga syftet med detta. Man ville alltså bryta med det äldre systemet, det samfällda boet, men ändå behålla den fördel man såg i den utjämning som följde av likadelningen vid äktenskapets upplösning. Vad vi här diskuterar kan sägas avse frågan om beredningen för det sistnämnda ändamålet behöll någonting av det samfällda boet och i så fall hur mycket. Vi tycks vara överens om att giftorätten som sådan inte enligt 1920 års GB medför någon förändring i en makes position; han eller hon förlorar inte i någon bemärkelse äganderätten till vad som medförs i boet redan genom vigseln. Däremot ser vi med olika ögon på det som händer när det drar ihop sig till en bodelning.

Lagberedningen gjorde från sina utgångspunkter ingen principiell skillnad mellan de olika upplösningssituationerna. Samma huvudsakliga regelsystem gavs för de ännu gällande instituten boskillnad och äktenskapsskillnad. Den äktenskapliga "bokslutsdagen" är emellertid av naturliga skäl en annan i dessa fall, nämligen ansökningsdagen (GB 9:3, 11:6 och 13:2).² Man talar om ansökningsdagen resp dagen för dödsfallet som "den kritiska tidpunkten". Låt mig i detta inlägg för enkelhetens skull få kalla den tid vi diskuterar — alltså tiden från den kritiska tidpunkten till bodelningen — för "mellantiden".

Lagberedningens förslag är ett imponerande aktstycke. Trots det vill jag utfärda en varning för att utan kritisk analys ta fram motivuttalanden från seklets allra första decennier som argument i en diskussion om dagsläget. Detta gäller alldeles särskilt när fråga är om teoretiska utläggningar omkring den en gång valda lösningen.³ Varje sådan produkt är ju ett barn av sin tid.⁴ Jag behöver bara hänvisa till vad Uppsalaskolan senare kom att betyda för bruket av olika rättighetstermer inom juridiken. Vidare kan man inte bortse från den utveckling som skett även genom rättspraxis.

Rådigheten under mellantiden

Enligt GB 12:4 råder den efterlevande fortfarande över det giftorättsgods som tillhörde honom vid dödsfallet. Att verbet i relativsatsen står i imperfektum beror på att man i denna för mellantiden avsedda regel anknyter till den redan passerade kritiska tidpunkten och bör ej föranleda något motsatsslut.⁵ I den efterlevandes egendom får vidare utmätning ske för hans gäld utan hinder av dödsfallet (12:6). Detta gäller även om gälden har tillkommit efter dödsfallet.

Intressant är att se utvecklingen i praxis när det gäller bestämmelsen i GB 6:4 om makesamtycke för förfoganden över fast egendom. Denna bestämmelse anses tillämplig för mellantiden när fråga är om boskillnad och äktenskapskillnad. Efter den ena makens död gäller den också såvitt avser arvingarnas förfoganden över den avlidnes fasta egendom, men ej i fråga om den efterlevandes förfoganden över sina fastigheter.⁶ Byggmästaren kan därför enligt gällande rätt sälja sina omsättningsfastigheter under mellantiden utan att först inhämta arvingarnas samtycken. Ingenting hindrar honom från att sedan placera köpeskillingen i andra tillgångar.

Det skydd som GB tillhandahåller den avlidnes arvingar och universella testamentstagare framgår av GB 12:5. De kan, om deras rätt hotas, vända sig till domstol för att söka få så mycket av den efterlevandes giftorättsgods som kan antas komma att tillfalla dem vid bodelningen satt under särskild vård och förvaltning. Först genom denna åtgärd blir det ett påtagligt ingrepp i den efterlevandes fria rådighet. Ändock ger inte ens denna säkerhetsregel någon rätt för den avlidnes rättsinnehavare till den konkreta egendomen. Den efterlevande kan nämligen avvärja ett förordnande av domstolen genom att ställa säkerhet.

Vederlagsreglerna

Vederlag kan vid bodelningen utgå från den ena maken till den andra, om den förre genom vanvård, missbruk av sin rådighet eller annat otillbörligt förfarande har minskat sitt giftorättsgods (GB 13:6). Även vissa andra åtgärder kan grunda rätt till vederlag (13:5, 7–8). Syftet är att ställa den andra maken i samma situation som om vanvården eller den otillbörliga åtgärden inte hade ägt rum. Tekniskt sett går det till så att den förfördelade maken vid andelsbe-

räkningen får värdemässigt tillgodoräkna sig den minskning som skett, så långt giftorättsgodsets värde räcker.⁷

Vederlagsanspråket är alltså bara en sida av giftorätten och motsvarar i realiteten giftorätten såvitt avser den bortslösade egendomen. Rätten till vederlag på grund av exempelvis vanvård föreligger i och för sig redan i och med att vanvården ägt rum men realiserar, i likhet med det ordinära anspråket på hälftindelning, först vid bodelningen. Vederlagsreglernas existens borde därför lika lite som giftorätten i sig anses påverka den klandervärda makens rättsliga position visavi sin egendom. Även om ett vederlagsanspråk har framställts i det enskilda fallet, är kravet ofta bestritt och dess grund osäker till dess frågan lösts genom lagakraftvunnen s k tvångsbodelning eller dom. I likhet med giftorättsanspråket i dess ordinära form beror vidare vederlagsanspråkets framtid av om det finns någon nettobehållning kvar att dela vid bodelningen. Det är alltså helt efterställt borgenärsfordringar, även om dessa tillkommit i tiden efter vanvården. Kan ett vederlag inte fullt ut tillgodoses vid bodelningen, kvarstår ej heller någon fordran på maken (GB 13:9).

Vill man, trots det nu anförda, se vederlagsreglerna som så starka befogenheter för den förfördelade maken att situationen blir så som Englund beskriver den, räcker det inte att bara tala om giftorättsgodset. Enligt GB 13:6 kan nämligen också den vederlagsskyldiges enskilda egendom tas i anspråk för likvidering av anspråket. Kanske också den enskilda egendomen får anses frångå maken och ingå i en samfällid egendomsmassa?

Redovisningsplikt och avkastning

Först här kommer vi in på någonting som exklusivt inträder vid den kritiska tidpunkten och sedan varar fram till bodelningen. Att redovisningsansvar föreligger utsäger emellertid ingenting bestämt om den bakomliggande rättsliga verkligheten, vilken kan vara av skiftande kvalitet.

Syftet med redovisningsansvaret enligt GB är klart. Det gäller att slå vakt om de värden som förelåg på den äktenskapliga bokslutsdagen. Risken är ju annars uppenbar att en make, när en bodelning är förestående, försöker undanhålla egendom eller i övrigt bete sig på ett sätt som visserligen är illojalt men ändå inte täcks av vederlagsreglerna. Som en följd av att redovisningsansvaret är mer vittgående förlorar vederlagsreglerna normalt sin praktiska betydelse efter den kritiska tidpunkten.

I redovisningsplikten ligger först och främst en skyldighet att lämna upplysningar om egendomen och dess förvaltning. I skyldigheten ligger vidare att sköta och förvalta egendomen på ett omsorgsfullt och aktsamt sätt.⁸ I vilka situationer en make får anses ha brustit häri blir givetvis att bedöma från fall till fall. En byggmästare måste kunna fortsätta att driva sin rörelse utan att konjunkturbetonade förluster läggs honom till last vid bodelningen. Vi kommer här in på den svåra frågan om värderingstidpunkten vid bodelning och vad

som gäller när egendomen under mellantiden ökat eller minskat i värde, frågor som det skulle föra för långt att nu gå in på. Såvitt avser bodelning efter ena makens död tycks den förhärskande meningen vara att värdena den dag boet är utrett skall läggas till grund.⁹

I nära samband med värderingsproblemen står frågan hur avkastning bör behandlas. Antag att en byggmästare och hans hustru skall skiljas. Om hon under tiden fram till bodelningen har inkomst av egen anställning, utgör dessa inkomster hennes enskilda egendom som ej skall ingå i bodelningen (GB 11:6). För byggmästaren kan den avkastning rörelsen ger honom under mellantiden motsvara hennes inkomster. Det vore föga jämlikt att låta hustrun dels behålla sina förvärvsinkomster, dels erhålla hälften av rörelseinkomsten. Så tror jag heller inte att man alltid förfar i praktiken.

I många fall kan det säkert vara naturligt att låta avkastning ” som en gemensam pott gå i fördelning mellan make och dödsbo”. Någon principiell skillnad mellan redovisningsansvar som åvilar en make när den andra maken har dött och det som han har när makarna skall skiljas finns inte enligt lagen. Med mitt exempel med byggmästarens skilsmässa har jag velat framhålla att det kan föra för långt att sätta likhetstecken mellan att redovisningsansvar föreligger beträffande avkastning och att avkastningen ovillkorligen skall delas lika. Redovisningsansvaret är alltför komplicerat för att kunna begagnas till sådana generella slutsatser. Den efterlevande byggmästaren kan vara beroende av sina rörelse- eller fastighetsinkomster för sitt uppehälle. Teoretiskt sett torde det vidare många gånger ligga närmare till hands att en make, som har att vid bodelningen utge egendom till den andra maken eller dennes arvingar, också har att utge den avkastning som fallit av denna egendom efter den kritiska tidpunkten men får behålla den avkastning som är att hänföra till den egendom han behåller. Dödsfallet resp ansökningsdagen utgör ju ”bokslutsdagen” och rimligt är att ingendera sidan skall vinna eller förlora på att bodelningen drar ut på tiden.¹⁰

För vår byggmästare innebär redovisningsansvaret alltså att han skall vara beredd att vid bodelningen uppge de inkomster och utgifter han under mellantiden har haft för sin rörelse eller sina fastigheter och i övrigt att redovisa för värdeförändringar som ägt rum. Däremot är det inte alls självklart att all avkastning av fastigheterna skall delas lika. Har han sålt fastigheter, skall han redovisa försäljningarna. Har han gjort dåliga affärer, kan redovisningsansvaret tänkas leda till att han på något sätt får gottgöra arvingarna för den värdeminskning av tillgångarna som därigenom inträtt.

Om en make inte kan fullgöra sin redovisningsskyldighet och alltså inte kan fullt ut tillgodose andra maken eller dennes arvingar vid bodelningen, uppkommer — till skillnad från motsvarande situation när vederlagsanspråk blir nödlidande — en civil fordran som kan göras gällande även efter bodelning.¹¹

Avliden makes arvingar och universella testamentstagare har således i redo-

visningsansvaret för den efterlevande en garanti för, inte att de får del i just den egendom som den efterlevande hade vid dödsfallet utan att de vid bodelningen kommer att tillskiftas *värden svarande mot den avlidnes andel*.

Redovisningsplikten sträcker givetvis ej heller sina verkningar längre än giftorätten kräver. Förhållandet ställs på sin spets i den redovisningsskyldige makens konkurs.¹² Den andra maken har då ej i likhet med en ägare separationsrätt till viss egendom i konkursboet, ej heller — om konkursgäldenären begagnat sin fria rådighet till att avyttra sin egendom — separationsrätt enligt 1944 års lag om redovisningsmedel. Den andra maken såsom redovisningsborgenär går efter alla borgenärer, vars fordringar tillkommit före den kritiska tidpunkten, även de oprioriterade. Jag bortser i detta sammanhang från den del av hemmet som är utmätningsfri och därför inte går in i konkursen.

Lottläggningsreglerna

Det finns inte mycket att tillägga till den redogörelse för lottläggningsreglernas omedelbara innebörd som Englund lämnar. Vad som är viktigt att komma ihåg från rättslig synpunkt är att såväl andelsberäkning som lottläggning är led i själva bodelningsförfarandet. Först när bodelningshandlingen är upprättad kan den som förvärvar egendom av andra maken åtnjuta skydd i förhållande till dennes borgenärer. Inte bara de sakrättsliga utan också de obligationsrättsliga verkningarna inträder först genom bodelningen. En ömsesidig bundenhet för makarna under mellantiden kan åstadkommas genom att de träffar ett särskilt s k föravtal om bodelning. Alla avgörande rättsverkningar är dock i första hand knutna till bodelningen.¹³

I mitt förra inlägg drog jag fram den valrätt som byggmästaren har vid bodelningen, såvitt avser den fasta egendom som tillhör honom. Eftersom diskussionen rörde just problemen vid fastighetsinnehav, kunde jag inte undgå att ange den byggmästaren tillkommande lösningsrätten såsom ett av flera handlingsalternativ. Såvitt avser frågan hur man skall se på innebörden av byggmästarens rätt till sitt giftorättsgods har väl denna valrätt ej så mycket att säga, eftersom denna innebörd närmast bör bedömas med hänsyn till den minsta gemensamma nämnaren, d v s vad som gäller giftorättsgodset i gemen. Härvidlag är det helt riktigt som Englund framhåller, att arvingarna, om annat ej överenskommes, på sin andel erhåller den byggmästaren tillhöriga egendom som blir kvar, när han uttagit så mycket som behövs för att täcka värdet av hans andel.

När Göran Englund argumenterar utifrån en bedömning av byggmästarens möjligheter att i praktiken kunna lösa ut arvingarna har jag däremot besvär med att följa honom. Svårigheterna uppkommer typiskt sett när fastighetens nettovärde är högt, d v s när den är lågt belånad. Så länge det existerar en fungerande kreditmarknad, finns det knappast anledning att helt bortse från byggmästarens möjlighet att begagna valrätten. Jag har överhuvudtaget svårt

för att inse varför de faktiska förhållandena skall vara avgörande vid en strikt rättslig analys av situationen. Meningen är väl inte att den individuella byggmästarens kreditvärdighet skall bedömas. Skall å andra sidan en mer abstrakt bedömning göras — avseende byggmästares eller kanske i största allmänhet makes praktiska möjligheter att belåna fastigheter — kan man fråga sig hur detta skall gå till. Inte kan väl den juridiska innebörden av en given civilrättslig lag tillåtas växla i takt med konjunkturerna och läget på kreditmarknaden?

Lagfartsreglerna

Den avgörande meningen i lagberedningens av Englund citerade motiv från 1918 (s 105) lyder: ”När vid bodelning fast egendom tillägges make, är detta strängt taget att anse såsom ett särskilt fång, vare sig egendomen förut tillhört honom eller den varit andra makens”.

Vad där står är alltså i omskriven form: en make kan vid bodelningen tilläggas en fastighet som redan förut tillhört honom. Vad där definitivt *inte* står är att äganderätten till fastigheten under mellantiden frångått honom. Uttalandet syftar nämligen inte på den kritiska tidpunkten och fråga är ej om regler för mellantiden. Med ordet ”förut” syftar beredningen på bodelningstidpunkten. När lagberedningen förde över den ifrågavarande bestämmelsen från 1875 års lagfartsförordning till jordabalken uttalade beredningen sålunda att lagfartsplikt inte förelåg med mindre egendomen ”före delningen” tillhörde andra maken.¹⁴

För att bättre kunna förstå beredningens uttalande från 1918 måste man gå tillbaka till vad som då gällde. Den gamla giftorätten ansågs i sig innebära ett äganderättsförvärv i form av en ideell andel till hälften i det samfällda boet. Enligt huvudregeln gällde att fast egendom som en make under äktenskapet tillförde boet på annat sätt än genom arv omfattades av andra makens giftorätt. Genom skiftet efter äktenskapets upplösning utbröts andelarna och makens äganderätt kom att knytas till den honom tillskiftade egendomen.

Den make som genom exempelvis ett köp inbragt en fastighet i boet kunde på vanligt sätt erhålla lagfart på sitt köp. Men också giftorätten ansågs enligt 1 § i 1875 års lagfartsförordning utgöra ett lagfartspliktigt äganderättsförvärv, ehuru lagfartsplikten enligt 2 § suspenderades till dess boet delades. Make som vid bodelningen inte fick fastigheten eller andel däri på sin lott undgick — enligt Undéns välkända kommentar till förordningen (under 1 §) — lagfartsplikt, trots att hans giftorätt omfattat även fastigheten, medan å andra sidan make, som vid delningen erhöll fastigheten, blev lagfartsskyldig. Den sistnämnde makens lagfartsplikt var enligt Undén oberoende av om han tidigare haft lagfart, i eget namn bara eller gemensamt med make, på grund av köp eller annat fång.

Vad som hände genom nya GB kan enligt min mening sammanfattas så här:

Under det att den gamla giftorätten utövade äganderättsfunktioner redan från vigseln och framöver under äktenskapets bestånd till och med utbrytningen genom bodelning, blev den nya giftorättens motsvarande funktioner koncentrerade till *en* tidpunkt och *en* rättshandling, nämligen bodelningen.

I och för sig fanns det alltså visst fog för den som var skolad i det äldre systemet att fortfarande anse ett lagfartspliktigt fång föreligga även i den situationen att en make tillskiftades en fastighet som han redan före bodelningen ägde. Bodelningen utgjorde ju alltså avslutningen på en form av ekonomisk gemenskap och resulterade i en uppgörelse som det från inskrivningsrättslig synpunkt förelåg ett självständigt intresse av att få registrerat i fastighetsboken, alldeles oavsett vem av makarna som fick fastigheten på sin lott. Jag skulle kunna tänka mig att tankar i den riktningen föresvävade beredningen, när den förklarade att det här ”strängt taget” förelåg ett nytt fång. Men beredningen underlät ändå att kräva en ny lagfart och markerade därmed på sitt sätt även i lagfartshänseende uppbrottet från den dittillsvarande föreställningen om ett samfällt bo.¹⁵

Bakom Englunds resonemang tycker jag mig skimta följande tankegång: ett fång förutsätter definitionsmässigt att jag gör ett förvärv från någon annan — alltså har äganderätten tidigare frångått mig. Jag hoppas att det framgått av min redogörelse att i fråga om giftorätt och bodelning utvecklingen har varit sådan att man måste vara mycket försiktig med slutsatserna. Ser man realistiskt på läget kan man påstå att förvärvet består däri att ägarmaken får sin fastighet befriad från varje giftorättsanspråk. Vill man för tankens skull laborera med någon form av samfälld egendom så får man nog begränsa sig till bodelningen och kanske närmast till själva bodelningsögonblicket. Vi kan i vart fall konstatera att lagberedningens för ett nutida öra tämligen metafysiska motivuttalande är föga användbart som argument när det gäller att beskriva det civilrättsliga nuläget under den tid som jag här har kallat mellantiden.¹⁶

Inte mindre försiktig bör man vara om man försöker dra slutsatser av annan lagstiftning än den civilrättsliga. När kommunalskattelagen på sin tid skrevs och förelades riksdagen var den klart dominerade delen av alla äktenskap sådana som följde den gamla ordningen. Än i denna dag beräknar man att det finns ett ej försumbart antal äldre äktenskap. Om bestämmelser i speciallagar ej har meddelats enbart för de nya äktenskapen, är de alltså avsedda att täcka även verkliga fall av samfälld egendom.

Sammanfattning

Jag tror det är viktigt att man ser till rättsreglernas konkreta innehåll och vid en värdering därav försöker se bort från teoretiserande och tankestyrande ord och uttryck i stil med ”äganderätt”, ”makeförvaltd egendom” och ”andelsrätt i egendomsmassor”. Om man med detta i minnet ser till vad som in-

träffar vid ett dödsfall så är det att den efterlevande byggmästaren behåller sin rådighet och sitt gäldsansvar men blir underkastad ett redovisningsansvar i förhållande till arvingarna. Redovisningsansvaret visar sig vid närmare påseende innebära ett ekonomiskt ansvar, i viss mån en garanti för att arvingarna värdemässigt sett får ut hustruns lott utan förminskning.¹⁷ Under mellantiden kan han emellertid med iakttagande av denna garanti avyttra tillgångar och placera om vederlagen i annan egendom. Att fullgörelse vid bodelningen får ske med den egendom som då finns kan med hänsyn härtill knappast betecknas som någon nackdel för byggmästaren.

Hade lagberedningen sett med Englands ögon på situationen hade det varit mest följdriktigt att låta det gamla samfällda boet leva upp igen vid den kritiska tidpunkten, kanske i någon lätt modifierad form. Nu gjorde man inte så utan lät den ekonomiska självständigheten makarna emellan få bestå ända till bodelningen. Det regelsystem man byggde upp pekar entydigt på bodelningen som den avgörande rättshandlingen och tidpunkten.

Det står givetvis envar fritt att med hänvisning till redovisningsansvaret undvika termen äganderätt för efterlevande makes vidkommande, bara man gör helt klart för sig själv och en eventuell läsekrets vilka krav man då ställer. Huvudsaken är att man inte utan föregående analys sätter en rättslig etikett på en situation för att sedan med ledning av etiketteringen dra slutsatser angående rättsverkningarna. Om vi bortser från begreppsbildningen är det två omständigheter som jag vill peka på i byggmästarfallet.

Den första är den sakliga skillnad som föreligger mellan å ena sidan det successionsrättsligt färgade fallet att byggmästarens eget dödsbo som ett led i avvecklingen av boet tillskiftar hans efterlevande hustru egendom och å andra sidan det fallet att byggmästaren till följd av äktenskapets upplösning har att utvälja den egendom som motsidan skall erhålla på sin lott för att själv leva vidare med återstoden. Vad det förra fallet beträffar är vi överens om att det ej bör ha någon betydelse för boets beskattning om egendomen tas i anspråk för att tillföra den efterlevande hustrun vad henne tillkommer eller ge arvingarna deras lotter vid ett arvskifte. Nämnas kan att de fr o m 1984 års taxering gällande reglerna för denna situation i 27 § anvisningarna punkt 4 kommunal-skattelagen behandlar förvärv genom arv, testamente och bodelning lika. Att däremot byggmästaren, när han har egenskapen av efterlevande make, i sitt val bland flera olika handlingsalternativ i syfte att avveckla ett ekonomiskt engagemang bland flera har att räkna med olika skattemässiga följder av de olika alternativen bör, som jag framhöll i mitt föregående inlägg, inte vara ägnat att förvåna.

Den andra omständigheten är den att byggmästarens ställning i civilrättsligt hänseende är densamma vare sig han är efterlevande make eller hustruns motpart vid en skilsmässa eller boskillnad. Som efterlevande make är han t o m friare i sin rådighet än eljest. Men redovisningsplikten, vederlagsanspråken

och lagfartsreglerna är desamma. Göran Englund talar inte om hur han ser på frågan om uttagsbeskattning vid bodelning i anledning av en skilsmässa eller en boskillnad. Den som vill uttagsbeskatta byggmästaren i sådant fall men inte när han är efterlevande make får dock söka motiven för denna olika behandling på annat håll än inom civilrätten.¹⁸

Med det nu sagda har jag inte velat påstå att det helt saknas argument emot en uttagsbeskattning i det diskuterade fallet. Frågan är blott om argumenten har kraft nog att stå på egna skatterättsliga ben.

¹⁸ Se även Stig Olssons replik i SN 1983 s 257 f. — Enligt gängse civilrättslig terminologi står eljest rättshandlingar "inter vivos" i motsatsställning till sådana som sker "mortis causa", t ex testamente eller, vid livförsäkring, Förmänstagarförordnande för dödsfalls skull. Enligt denna indelning, som följer en sakligt sett viktig gräns, utgör bodelning en rättshandling som företas mellan levande personer också när anledningen är ena makens död. Den företas ju mellan den efterlevande, å ena sidan, och den avlidnes arvingar och universella testamentstagare, å den andra. Också ett arvskifte utgör en rättshandling "inter vivos".

² Ursprungligen gällde vid hemskillnad och äktenskapsskillnad utan föregående hemskillnad att den kritiska tidpunkten inföll först när sådan skillnad "vunnits", d v s domen vunnit laga kraft, se dåvarande GB 11:14 och 13:2. Vid 1973 års översyn — då hemskillnadsinstitutet avskaffades — blev i stället dagen för ansökan om äktenskapsskillnad avgörande (prop 1973:32 s 121 ff).

³ Ett bra exempel utgör vad beredningen säger i 1918 års betänkande s 339 överst. Se härom SOU 1981:85 s 361 vid not 1.

⁴ Lagstiftaren kan ibland av pedagogiska skäl uppta vissa regler för att klart markera när en brytning sker med äldre rätt, regler som med tiden kanske förefaller ge uttryck för det självklara. Sätter man inte in dem i sitt dåvarande sammanhang, kan man lätt dra felaktiga slutsatser.

⁵ För den händelse Englund med sin kursivering av *tillhörde* vill antyda att lagberedningen velat ge en anvisning i äganderätsfrågan, kan nämnas att familjerättskommittén på sin tid föreslog en ändring av lagrummet, enligt vilken verbet sattes i presens. Ändringen betecknades som en redaktionell jämkning (SOU 1964:35 s 239). Jfr även förutvarande GB 11:16, ersatt av nuvarande 11:8.

⁶ SvJT 1963 rf s 33 och Beckman-Höglund, Svensk familjerättspraxis (Norstedts laghandböcker), A II e 4.

⁷ Se vidare Schmidt, Äktenskapsrätt, 5 uppl 1980 s 167 ff.

⁸ SOU 1981:85 s 361 f

⁹ Se diskussionen i Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund 1967 s 179 och 340 samt 1968 s 25 och 141

¹⁰ Se ang redovisning av avkastning SOU 1981:85 s 363 f

¹¹ LB 1918 s 339 och SOU 1964:35 s 259

¹² Se ang. konkurs och bodelning LB 1918 s 346 f och mitt arbete Giftermål och skilsmässa, 1974 s 114 ff. — Här kan vidare nämnas att i NJA 1974 s 47 en make, som uppsåtligt förbrukat sitt giftorättsgods i sådan utsträckning att andra maken ej kunnat få ut sin giftorätt, dömts för olovligt förfogande. Trots redovisningsansvaret ansågs han alltså inte besitta egendomen för andra makens räkning på sätt som fordras för att ansvar för förskingring skulle inträda.

¹³ I SN 1983 s 258 säger Stig Olsson att jag synes vilja fingera något slags oneröst inslag i bodelningen. Iakttagelsen är riktig så när som på att det varken är mitt påfund eller någon fiktion. Jag kan vända på vad Olsson fortsättningsvis anför i sin artikel och konstatera att en bodelning — sakligt sett — mycket väl kan vara att beteckna som "alltigenom onerös". Makarna kan sålunda genom bodelningen byta egendom sinsemellan utan att deras nettoförmögenheter ändras. Såvitt avser fullgörandet av utjämningsanspråket kan man tala om att bodelningen är benefik men beteckningen anger då ingenting annat än att någon motprestation inte erhålles vid bodelningen. Sakligt sett kan giftorätten dock sägas vara något genom äktenskapet intjänat. Det är inte för inte som ett bodelningsförvärv ej träffas av någon kapitalskatt på sätt som gäller för arv och gåva.

¹⁴ SOU 1960:25 s 712

¹⁵ Någon enstaka röst hade visserligen redan under den äldre ordningen höjts emot den ovillkorliga lagfartsplikten men den klart förhärskande meningen var den som Undén återgav. Se Olivecrona, Om makars giftorätt i bo, 5 uppl 1882 s 365 noten 1.

¹⁶ Det föreligger en glidning i Englunds resonemang, när han först i ett stycke — i anslutning till att han återger beredningens motivuttalande — konstaterar att beredningen måste ha ansett en äganderättsövergång komma till stånd ”i och med bodelningen” för att strax därpå i nästa stycke utan vidare slå fast att äganderätten ansetts ha frångått den efterlevande ”i och med dödsfallet”. För mig verkar det dessutom besynnerligt om man, för att motivera en viss inkomstskatterättslig lösning, fränkänner den efterlevande maken äganderätten till sin egendom och som följd därav i andra inkomstskatterättsliga sammanhang nödgas laborera med en särskild skatterättslig äganderätt.

¹⁷ Med hänsyn härtill tycker jag nog fortfarande att min jämförelse med en skuldreglering — låt vara oprecis — har större fog för sig än Englunds parallell med fall av svävande äganderätt. Hur härmed än må förhålla sig var min jämförelse emellertid avsedd enbart som enkel civilrättslig pedagogik och ej tänkt att ge någon som helst anvisning om vilka principer som bör gälla vid beskattningen, vare sig fråga är om byggnadsverksamhet, värdepappersrörelse eller något annat. Min enda ambition har varit att söka nyansera den civilrättsliga bakgrunden.

¹⁸ Att den ena parten i en rättshandling träffas av inkomstskatt och den andra av en kapitalskatt är i och för sig ingenting ovanligt. Stig Olsson anser emellertid för sin del att resultatet skulle strida mot principen om de konkurrerande skatterna (SN 1982 s 331 f).

Goda Råd
kring företagets ekonomi
och administration.

Ett företag behöver en Redovisningskonsult SRF.

En mycket stor grupp företag driver i dag sin verksamhet som handelsbolag eller enskild firma. Enligt lag behöver de ingen revisor. En revisor kan heller inte ägna sig åt redovisningsuppdrag i företagen och samtidigt fungera som revisor. Så när det heter "Skaffa dig en bra revisor" borde det egentligen heta "Skaffa dig en kompetent ekonomisk rådgivare".

konsulten SRF ett kompetent kansli och fristående högt kvalificerade experter i skattefrågor, aktiebolagsrätt, allmän juridik, ADB m m.

Via förbundet prövas också alla sökanden som vill bli Redovisningskonsult SRF. Ett av kraven är 5 års praktisk erfarenhet av redovisningsverksamhet.

700 över hela landet.

Sveriges Redovisningskonsulters Förbund SRF har i dag ca 700 ledamöter som sköter redovisningen åt ca 75.000 företag. Redovisningskonsulten SRF finns alltid nära företaget. God lokalkännedom och goda förbindelser med banker, försäkringsbolag, jurister och länsstyrelser kan ofta vara en tillgång för företagen.

Kompetens för kvalificerad rådgivning.

Redovisningskonsulten SRF kan erbjuda sina kunder kvalificerad ekonomisk rådgivning. Kurser, erfarenhetsutbyte och kontinuerlig information från förbundet gör att ledamöterna bibehåller sin höga yrkeskompetens.

Bakom sig har dessutom Redovisnings-

*Om du vill veta mer om SRF, kontakta kansliet.
Så sänder vi trycksaken Goda Råd.*

SVERIGES REDOVISNINGSKONSULTERS FÖRBUND

SRF

— företagarens nära
rådgivare och samtalspartner.

Forbundsadress:

Magasinsgatan 7 A, Box 143, 791 23 FALUN Tfn 023 181 30